

"Bir Varmış, Bir Yokmuş..." Üzerine Dilsel Bir Yaklaşım

Ceval Kaya*

Masallar, gerçekte ilgisi olmayan, yaşanmamış, tamamen hayali olayları konu alırlar. Buna rağmen kendi içlerinde tutarlı, bilhassa insan ilişkilerine psikolojik ve toplumsal ayna tutan fantastik öykülerdir. Masaldaki olayların hayali olduğunu belirtmek üzere daha başta "Bir varmış, bir yokmuş..." gibi bir giriş cümlesi ile konuya girilir. Bununla, anlatılacak olayların gerçek olmadığı, ama gerçekmiş gibi kabul edilmesi gerektiği söylenmek istenir.

Ben bildirimde "Bir varmış, bir yokmuş..." ibaresindeki *bir* kelimesinin sözcük türü olarak ne olduğu ve nereye konulması gerektiği üzerinde duracağım. Bu, basit bir mesele olarak görülebilir. Fakat, bazı örnekler, kanaatimce, bu sözcüğün gramatikal olarak doğru anlaşılmadığını gösteriyor.

Yıllar önce, *Bir Varmış, İki de Varmış* adlı bir çocuk oyununun gösterilmiş olduğunu hatırlıyorum. Bu oyunun tam künyesini internette araştırdım, ama bulamadım.

Google'da ise bir kitap adına rastladım:

Bir De Varmış İki De Varmış.

Bu bir çocuk kitabı. Sanırım içinde masal seçmeleri var. Eser; Adnan Özyalçınar, Ahmet Uysal, Oğuz Tansel, Pertev Naili Boratav, Seydali Gönel'in kitaplarından derlenmiş.

Facebook'ta da şöyle bir rumuz gördüm:

Bir varmış, iki yokmuş.

"Bir varmış, bir yokmuş" tekerlemesine benzetilerek kurulmuş bu üç örnekteki sayı adları, tekerlemenin gramatikal olarak doğru anlaşılmadığını gösteriyor.

Öncelikle, tekerlemeyi söz dizimi açısından inceleyelim:

Bir varmış, bir yokmuş.

Burada iki cümle var:

1. *Bir varmış.*

2. *Bir yokmuş.*

Cümlelerin yüklemelerinin sırasıyla *varmış* ve *yokmuş* kelimeleri olduğunda şüphe yoktur. Bu cümlelerin özneleri nedir? Özne, *bir* sözcüğü müdür? Yoksa başka bir kelime midir? Özne başka bir kelime ise, buradaki *bir* kelimeleri nedir?

* Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Bilindiği gibi sözcüğün türü, kelimenin cümle içindeki durumuna göre belirlenir. Bu tekerlemede özneyi *bir* olarak alırsak bu durumda sözcüğün türü isim olur.

Bir De Varmış İki De Varmış kitap adındaki sayı kelimelerini isim olarak kabul etmek gerekir.

Bir kelimesi sıfat olarak da kullanılabilir:

*Aydınlık bir odada, iki duvarın kesiştiği köşede zayıf, yaşlı **bir** adam yatıyordu.*

Bir kelimesi cümledeki yerine göre zarf olarak da kullanılabilir:

***Bir** ona, **bir** sana, **bir** de bana baktı.*

Bu son cümlede *bir* kelimesi “bir kere” anlamındadır.

“Bir varmış, bir yokmuş.” tekerlemesindeki *bir* sözcüğünün zarf olduğu ve “bir kere” anlamında olduğu kanaatindeyim. Dolayısıyla, sözcük, cümlenin zarfıdır. Özne ise gizli tutulmuş olan [*o*] kelimesidir.

“Bir varmış, bir yokmuş.” tekerlemesinin Macarcadaki karşılığı da bu fikri desteklemektedir:

Egyszer volt, nem volt egyszer.

Birebir çeviri: “Bir kere vardı, bir kere yoktu.”

Tekrar başa dönelim.

Daha masalın başında anlatıcı şunu söylemek istemektedir: Söyleyeceklerimin bir an için gerçek olduğunu, bir an için de olmadığını düşünün. Böyle bir ön uyarı anlatıcıya bir taraftan hayal ufuklarında istediği gibi gezinme, öte taraftan kendi içinde tutarlı bir öykü sunma olanağı verir.

Sonuç:

Türk masallarının başında yer alan “Bir varmış, bir yokmuş.” tekerlemesindeki *bir* kelimesi sözcük türü olarak da cümle ögesi olarak da zarftır ve “bir kere” anlamındadır.